

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОДІЇ

УДК 82-92: 82-8

Н. М. Торкут

доктор філологічних наук, професор,
Запорізький національний університет

ПО МОРЯМ ЛІТЕРАТУРНИХ СЮЖЕТІВ: ВІЛЬНЕ ПЛАВАННЯ ІЗ ЗАДОВОЛЕННЯМ І НЕ БЕЗ КОРИСТІ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ТЕТЯНИ ПОТНІЦЕВОЇ «ИЗБРАННЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ»)¹

Монографія Т.М. Потніцевої «Обрані історії з історії літератури» є оригінальним науковим проектом, націленим на репрезентацію дослідницького досвіду авторки – відомого українського англіста – як досвіду особистісного переживання художніх текстів. Цей досвід може виявитися дуже цінним для читача-філолога, адже він не тільки збагачує наші уявлення про конкретні літературні твори різних британських та американських письменників, відкриваючи несподівані ракурси їхньої інтерпретації, але й розширює загальне розуміння сутності та місії філології як мистецтва розуміння світу через текст. Авторка наголошує: «У самій назві і пафосі пропонованої книги – суб'єктивний погляд на предмет багаторічного захоплення. «Обрані» історії, що відібрані з історії зарубіжної літератури з різних приводів і у зв'язку з різними завданнями, з'явилися у більшості випадків внаслідок суто приватного інтересу до тієї теми і проблеми, що в них втілюються. В цьому далася ознака перевага довгоочікуваного «вільного плавання» – звільнення від довготривалої необхідності перебувати в рамках однієї теми, пов'язаної чи то з кандидатською, чи то з докторською дисертаціями».

Композиція монографії логічна і водночас інтригуюча: вона і відкривається, і завершується розділами, що містять слово «любов» по відношенню до мистецтва слова. Так, у підзаго-

ловку розділу першого маємо уточнення – «про мистецтво любові до книги», а останній – має назву «Література в міцних обіймах любові». Уже з перших сторінок читач перебуває під впливом авторського імперативу (продемонструвати, яким може бути процес читання) і маїї авторського стилю, що вражає глибокою ерудицією і водночас уникає надмірної ускладненості нарративу, від якої часто потерпають наукові монографії.

Текст, що відкриває книгу «Читати чи не читати, або як важливо бути чесним», – занурює у вир захопливих, а подекуди навіть епатуючих розмислів про читання і роль літератури в житті сучасної людини, перевантаженої інформаційними потоками і спокусами замінити книжку електронною версією тексту або фільмом. Тетяна Потніцева запрошує свого потенційного читача долучитися до дискусії про статус книги у сучасному світі і детально зупиняється на двох текстах, які свого часу зробили чимало галасу в інтелектуальних колах Європи. Це праця французького професора-літературознавця П'єра Байєра з ефектною і водночас шокуючою назвою «Мистецтво розмірковувати про книги, які ви не читали» та не менш інтригуюча своїм заголовком популярна монографія російського літератора-емігранта Олександра Геніса «Уроки читання. Камасутра книжника». Обидва автори, як демонструє українська дослідниця, розлого, сучасно і головне чесно розмірковують над тим, чи можливі «рецепти формування любові до книги». Обидва не лише пропонують

¹ Потніцева Т. Избранные истории из истории литературы : монография. Киев : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2019.

власні розмисли, що рясніють великою кількістю прикладів і завершуються завжди цікавими, а інколи вельми парадоксальними висновками, але й спонукають переглянути певні психологічні стереотипи, критично оцінити власні конвенційні упередженості. Проте саме питання про те, якими можуть бути такі «рецепти» і «уроки», за своєю природою є риторичним. А монографія Т.М. Потніцевої постає однією із чисельних спроб знайти відповіді на нього чи принаймні спонукати потенційного читача до таких пошуків, чи «підключити» його до стихії інтелектуальних дебатів із цієї проблематики

Другий розділ – «Російська проекція» – включає компаративістичні статті, які висвітлюють різні аспекти діалогу культур у просторі літератури. У статті про інтерпретацію «Корсара» Байрона російським літератором В. Оліним не тільки виявлено характер деформації байронівського задуму, але і наведено чимало цікавих фактів про особливості пушкінської рецепції цієї поеми та його нищівної рецензії на «переклад» В. Оліна.

У статті про першу п'єсу О. Вайльда «Віра, або нігілісти» представлено провокативну спробу перепрочитання твору з урахуванням пародійно-фарсового модусу, що призводить до деконструкції усталених уявлень про цей твір як малоцікаву пробу пера незрілого драматурга. Дослідниця акцентує увагу на тому, що російська критика традиційно сприймає цю п'єсу як невдалу з естетичної точки зору, натомість британці, зокрема біограф О. Вайльда Річард Еллман, стверджують, що вона за художнім рівнем не нижча, за тогочасну англійську драматургію. Отже, читачеві монографії пропонується захоплюючий літературознавчий аналіз Вайльдового тексту, в якому виявляються його багаторівневі зв'язки з подіями російської історії та текстами російських письменників, акцентовано роль антропонімікону і пародійно-фарсовий характер п'єси. Висновок дослідниці: «Драматург переконливий у зображенні небезпечності будь-якої влади і будь-якої ідеології, які претендують на абсолютне панування».

Інтригуючою вже навіть на рівні назви постає і стаття «Про Пушкіна, про зайців, про долю», в якій проаналізовано диптих сучасної британської поетеси Саші Дігдейл про широковідомий епізод із біографії російського класика. Цікавий літературознавчий аналіз віршів тут доповнюється залученням різних версій перекладу та цілком доречним зіставленням тексту Діг-

дейлового «The Hair» з віршом «Dust of Snow» Р. Фроста.

До третього розділу – «Революційний тримайєт крок», – назва якого є алюзією на блоківську поему «Дванадцять», ввійшли статті, присвячені тим художнім текстам, в яких міститься досвід осягнення письменницької рефлексії щодо самого феномену соціальної революції, а також інтермедіальна розвідка, в якій зіставлено семантику текстів М. Волстонкрафт та ілюстрацій В. Блейка.

Крім того, сюди включено літературознавчі статті, сфокусовані на процесах міфологізації, здійснюваної в текстах (пісенних і поетичних), та за допомогою текстів у масовій свідомості реципієнта, який занурений у вир історії. Так, зокрема, надзвичайно цікавою і насиченою несподіваними дослідницькими відкриттями є стаття «Топос одного американського денді, який став культурним героєм і національним символом США», яка органічно поєднує культурологічну аналітику з етимологічним, семіотичним і суто літературознавчим дослідженням тексту широковідомої американської пісні, внаслідок чого відкриваються її несподівані семантичні виміри, а також простежуються траєкторії формування феномену культурного героя. У фокусі дослідницької уваги тут перебуває славнозвісна пісня про янкі Дудль, «що стала не тільки гімном штату Коннектикут, але й переможним національним гімном 4 липня – Дня незалежності США».

Проблемам міфологізації, яка виступає однією з похідних впливу літератури на масову свідомість, присвячена й наступна стаття цього розділу – «Міфологія Першої світової війни в американській поезії початку ХХ століття». Заслугує на увагу спостереження Т. Потніцевої про те, що героїзація війни у тогочасному соціумі, який сприймав її як справжню «чоловічу» справу, була зумовлена, з одного боку, широкою вірою в офіційні слова і лозунги пропаганди, а з іншого – в середовищі інтелектуалів і творчих особистостей ця героїзація виникала під впливом літератури, яка значною мірою визначила процес «романтизації» війни та її героїв.

Четвертий розділ – «Незникоме національне питання» – складається із трьох наукових розвідок, в центрі уваги яких сутність і трагічні наслідки конфлікту, спричиненого не стільки відмінностями етнокультурної / національної ментальності, скільки колоніальним синдромом і його впливом на ціннісну парадигму

особистості («Тягар білої людини»: кіплінгівська тема в американській та європейській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття), зіткненням «свого» й «чужого» («Г. Джеймс «Дейзи Міллер»: американський варіант «Смерті у Венеції»») або ж конфліктом світоглядних пріоритетів («Південь vs Північ. Рокова («sockdologizing») вистава»). У цьому плані вибір назви розділу бачиться не дуже вдалим, адже концептуальний простір представлено в ньому дослідницького нарративу є значно ширшим і корелює не стільки з концептосферою національного, скільки з більш глобальними аксіологічними вимірами проблеми рецепції «іншого» / «інакшого».

П'ятий розділ – «Література в міцних обіймах любові» – присвячений осмисленню ролі й долі «високої літератури минулого» (точніше, класики як феномену культури) в контексті тих епістемологічних зрушень, які супроводжують розвиток постмодернізму і на певному етапі цього розвитку стають однією з його атрибутивних ознак. Кожна з трьох статей цього розділу розкриває певну грань задекларованої назвою тематики і оригінальним чином обігрує семантичну поліфонію концепту «міцні обійми любові». Це і любов-ностальгія за вікторіанством, що спричинює на порубіжжі ХХ–ХХІ століть своєрідний бум неовікторіанських романів, навдивовижу різноманітних в жанровому плані і відмінних в аспекті естетичної вартісності («Вікторіанський синдром: сучасний англійський роман на

вікторіанську тему»). При цьому обійми подекуди виявляються чи то імперативом до вельми сумнівного «оживлення» класики, інтерес і любов до якої начебто знищувалися шкільною літературною освітою, чи то запрошенням до вишуканої інтелектуальної гри з текстами, образами відомих літературних персонажів і письменників, культурними кодами та стереотипними уявленнями. Це і любов до літератури та її творців, яка стимулює художню уяву сучасних митців, надихає на написання текстів, що грають з тестами («Версія про Франкенштейна від Пітера Акройда»), або ж породжує подібності, збіги, багатоманітні прояви інтертекстуальності у знакових творах представників різних епох і різних національних культур («Американська шинель для Остапа Бендера, або «плагіатори» з Малої Арнаутської»).

Підсумовуючи, хочу наголосити, що наукова монографія Т.М. Потніцевої «Обрані історії з історії літератури», безперечно, буде цікавою і для фахівців-філологів, які отримують велике інтелектуальне задоволення від знайомства з літературознавчою аналітикою найвищого ґатунку, і для широкого загалу читачів, адже загально філософські міркування дослідниці про долю класики в епоху постмодернізму та інтригуючі спостереження над конкретними текстами й літературними тенденціями не залишають байдужими, стимулюють до читання проаналізованих в книзі творів і до критичного мислення.